

RONALD KROEZE

De herontdekking van de parlementaire enquête

*Het RSV-schandaal (1983/84)
en de transformatie van de democratie*

Boom – Amsterdam

Afbeelding omslag: De parlementaire enquêtecommissie RSV wordt geïnstalleerd in de Tweede Kamer. V.l.n.r. Marcel van Dam (PvdA, eerste ondervoorzitter), Kees van Dijk (CDA, voorzitter), Theo Joekes (VVD, tweede ondervoorzitter) en griffier Bas Nieuwenhuizen, 24 maart 1983 (NA, Rob C. Croes / Anefo)

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem

Verzorging binnenwerk: Peter Tychon

© 2025 Ronald Kroeze | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machine-learning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2447 128 7

NUR 680

www.boom.nl

Inhoud

Inleiding	(7)
De herontdekking van de parlementaire enquête	(13)
De parlementaire enquête naar het RSV-schandaal	(19)
Lessen trekken uit de RSV-geschiedenis	(41)
De herontdekking van de enquête en de transformatie van de democratie	(61)
De waarde van parlementaire geschiedenis	(75)
Verantwoording	(79)
Noten	(85)
Bijlage: parlementaire enquêtes in Nederland	(99)
Over de auteur	(111)
Illustratieverantwoording	(112)

Demissionair minister-president Mark Rutte tijdens de openbare verhoren van de parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening, 4 oktober 2023.

Inleiding

De afgelopen jaren volgden parlementaire enquêtes elkaar in hoog tempo op, de ene was nog niet voorbij of de andere alweer begonnen. Zo startte in 2024 de enquête naar de coronapandemie en waren er eerder de enquêtes naar misstanden in de financiële sector (2009-2012), malversaties bij woningcorporaties (2012-2014) en het Fyra-treinendebacle (2013-2016). Meer recent waren er nog enquêtes naar het Groninger gaswinningschandaal (2021-2023) en de toeslagenaffaire (2021-2024). Bij die laatste draaide het om de vraag wat er bij fraudebestrijding en dienstverlening aan burgers was misgegaan nadat duizenden mensen onterecht door de overheid waren beschuldigd van het frauderen met toeslagaanvragen en daar ernstige gevolgen van hadden ondervonden.¹ De problemen rond de toeslagen werden eerder geduid in termen van doorgeslagen wantrouwen, perverse controledrang en ‘morele corruptie’.² Sommige politici vroegen zich zelfs af of Nederland een ‘bananenmonarchie’ was geworden.³ Als je al deze enquêtes naar misstanden beziet, dan lijkt het soms wel alsof de Nederlandse overheid en de parlementaire democratie een periode van verval zijn ingegaan.

De eerste in deze reeks ‘schandaalenquêtes’⁴ was die naar het faillissement van het scheepsbouwconcern Rijn-Schelde-Verolme (RSV) in 1983-1984.⁵ Dat was het tot dan toe grootste schandaal uit de naoorlogse parlementaire geschiedenis. Door het faillissement verdwenen duizenden banen en bleek omgerekend ruim 2,5 miljard euro aan staatssteun te zijn verdampt. Bovendien werd RSV verbonden met ande-

re politieke en zakelijke misstanden in die tijd, en gezien als bewijs dat het met de voorbeeldrol van de bestuurlijke elite in Nederland twijfelachtig was gesteld.⁶ Het is een en al affaires in de politiek, zo viel bijvoorbeeld te lezen in beschouwingen van journalisten over de politiek in de jaren tachtig.⁷ *NRC Handelsblad*-journalist Henk Hofland stelde in 1986 zelfs dat de RSV-enquête had blootgelegd dat de gerespecteerde wederopbouwstaat van minister-president Willem Drees volledig was ‘gekapseisd’. Anno 1986 werd Nederland bestuurd door een ‘gecorrumpemd gezelschap’ en was het verworpen tot een ‘kleptocratie’, ja zelfs een ‘bananenmonarchie’⁸ – ook toen al. De herontdekking van de enquête bleek de opmaat voor een breder vertoog over de achteruitgang van de overheid en de politiek dat sinds die tijd nooit meer helemaal is verdwenen. Journalisten en publieke intellectuelen bedreven veelvuldig het genre van

Cartoon van Len Munnik over het RSV-debacle in *Trouw*, 11 maart 1983.

het vervalvertoog.⁹ Veelal in reactie op parlementaire enquêtes naar schandalen.¹⁰

Schandalen gaan over misstanden en overtredingen van normen waarop de democratie is gevestigd – bijvoorbeeld dat de overheid een gelijkwaardige toegang tot goede publieke diensten garandeert, dat de regering de Kamer informeert en dat publieke ambtsdragers integer zijn. Schandalen zorgen ook voor publieke ophef omdat ze gaan over overheidshandelen met soms grote nadelige gevolgen voor burgers. Daarom valt het te begrijpen dat parlementaire enquêtes naar schandalen worden geassocieerd met achteruitgang. Daarnaast is het vervalvertoog een populair genre. In een essay over cultuurhistoricus Johan Huizinga stelde de Groningse historicus Ernst Kossmann al eens dat mensen het heerlijk vinden om door ‘boetpredikers te worden toegesproken’, die hen vertellen ‘dat zij in een afschuwelijke periode moeten leven en de toekomst uitzichtloos is’.¹¹ Het menselijk brein is ook gevoelig voor negatieve berichtgeving, wat ook wel de ‘*negativity bias*’ wordt genoemd. Negatief nieuws krijgt veel aandacht, talloze cultuurpessimistische verhalen zijn bestsellers geworden en de neergang van de parlementaire democratie is al decennialang een thema.¹²

Maar de geschiedenis van de parlementaire democratie in de afgelopen decennia is meer dan een verhaal van verval. In deze tekst wordt betoogd dat de opkomst van de enquête – de voorgeschiedenis en de nasleep – vooral als een teken van *verandering* moet worden gezien.¹³ Mijn benadering is geïnspireerd door recent wetenschappelijk onderzoek, waarin ik ook zelf heb geparticipeerd.¹⁴

Zo heeft de nieuwe geschiedschrijving van goed bestuur en (anti)corruptie inzichtelijk gemaakt dat iedere tijd weliswaar debatten over schandalen kent, maar dat er niet altijd dezelfde aandacht voor is.¹⁵ Dat zien we bijvoorbeeld als we kijken naar de intensiteit van de publieke aandacht voor

politieke schandalen. Die wisselt per tijdsperiode. Ook is in deze onderzoeksliteratuur benadrukt dat schandalen gaan over onthullingen van (vermeende) overtredingen van geldende (gedrags)normen.¹⁶ En dat schandalen eigen zijn aan liberale democratieën, want die worden gekenmerkt door een vrije publieke opinie waarin kritiek leveren *mag* en normovertredingen *kunnen* worden geschandaliseerd, in scherp contrast met autoritaire regimes waar censuur geldt. Ook zijn debatten over misstanden, corruptieschandalen en verval verbonden met een strijd over de verandering van normen en wie de normen mogen bepalen – het parlement, de regering, het bedrijfsleven, de media, de rechterlijke macht, toezichthouders of internationale organisaties.¹⁷

Deze inzichten sluiten aan bij de nieuwe politieke geschiedschrijving en studies naar de historische ontwikkeling van de democratie. Die hebben laten zien dat wat als legitieme politiek wordt gezien, nooit vaststaat.¹⁸ Dat geldt ook, of juist, voor de democratie als vorm van politiek en bestuursmodel, want die is historisch gezien haast altijd omstreden geweest.¹⁹ Ook is er in onderzoek naar de geschiedenis van de democratie op gewezen dat debatten over crisis en verval veelal parallel lopen met transformaties van de democratie.²⁰ In veel onderzoeken worden de jaren zeventig en tachtig als een van de meest recente periodes van heftige verandering gezien. Deze periode wordt geassocieerd met de opkomst van onvoorspelbaar kiezersgedrag (hoge kiezersvolatiliteit), de verminderde aantrekkingskracht van klassieke partij-ideologische en religieuze scheidslijnen (ontzuiling), verdwijnende traditionele sociale verbanden en groeiend wantrouwen richting gezagsdragers.²¹ Daarna volgde een kortstondige periode van optimisme over de overwinning van de democratie op het communisme na de val van de Muur in 1989 – de liberale democratie als het einde van de geschiedenis en *the only game in town*. Maar er bleef ook veel wantrouwen richting

‘de politiek’. Hoe dat te duiden, dat staat de afgelopen jaren weer hoog op de agenda van onderzoekers.²² Ook in aanverwante velden zoals *parliamentary studies* en het staatsrecht staan vertrouwen, goed bestuur en integriteit in de belangstelling, juist omdat de betekenis ervan niet langer eenduidig en onomstreden lijkt te zijn.²³

Met andere woorden, er zijn voldoende aanknopingspunten om de herontdekking van de enquête nader te onderzoeken. En dat brengt mij bij het laatste aspect dat mijn perspectief heeft gevormd, namelijk dat de vraag waarop de contemporaine politieke en parlementaire geschiedschrijving zich moet richten, een vraag naar de waarde ervan is.²⁴ Die waarde ligt niet alleen in het beter leren kennen van een verleden dat verloren is gegaan en voorbij is, maar ook in het onderzoeken en duiden van de geschiedenis van actuele politieke vraagstukken.²⁵ Dit is des te meer relevant omdat de geschiedenis door maatschappij en politiek wordt gebruikt als inspiratiebron en om lessen te trekken die richting geven aan toekomstig handelen. Historici kunnen die behoefte voorzien van kennis en inzichten.

Ik zal een en ander in het vervolg van dit betoog nader uitwerken aan de hand van een analyse van de herontdekking van het enquête-instrument en van de RSV-enquête.²⁶ Ook kijk ik naar de gevolgen ervan voor de verandering van de parlementaire controletaak, het overheidsbeleid en het (inter)nationale politieke krachtenveld. Tot slot bekijk ik de herontdekking van de enquête – en dat is dus eveneens de opkomst van de ‘schandaalenquête’ en het vervalvertoog – in het licht van de transformatie van de democratie vanaf de jaren zeventig.²⁷